

N-1
N2135

Inches

1

2

215904

N, B

N M-1
2135

«Senatnes skaņumākšla ir centusies būt i koša, i grezna,
i dažāda savā pilnēstībā. Atdarinot senatni, pirmā kārtā jāvai-
rās no garlaicības. Mainīt ritumu, mainīt i pašus instrumentus,
ceļot iz pūra jaunus veidus, jaunas krāsas.»

N
gr.

E. Melngailis

LATVIEŠU TAUTAS MŪZIKAS INSTRUMENTI

Pēc republikas muzeju fondu materiāliem.

IRISA PRIEDĪTE

Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs
Rīgā, 1978. gadā

Tautas mūzikā lietotie instrumenti pēc skaņas veidošanas paņēmieniem iedalāmi pašskanīgajos (idiofonos), sitamajos (membrānofonos), pūšamajos (aerofonos) un stigu (hordo-
fonos).

Visraksturīgākais pašskanīgais instruments bija tridekšnis. To taisīja kā vertikāli turamu nūjiņu, kuras augšdaļā vairākās kārtās savērtas žva-
dzināmas vara plāksnītes. Tridekšni lietoja kāzu apdziedāšanās dziesmās ritma akcentēšanai. Instrumenta ciešā saistība ar kāzu rituālu liecina par tā seno cilmi. Tridekšņa paveidi ir «eglīte», «puškaitis», «čagana».

46.

53.

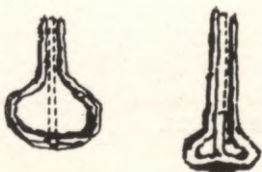

54.

55.

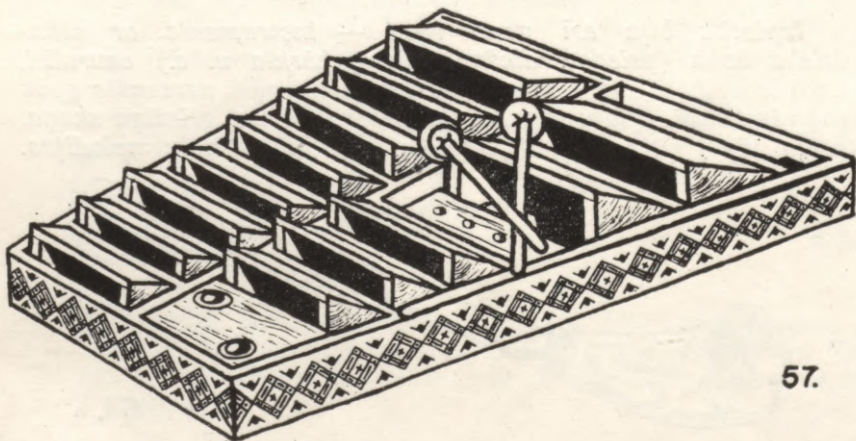
Pie paškanīgajiem piederēja arī Latvijā visai reti sastopamais vargāns jeb vargas — savdabīgs metāla instruments, kas veidots kā izliekta stīpiņa, kuras gali līdzteku izstiepti un iekšpusē iestiprināta tērauda mēlīte.

56.

Lauku mājās bieži varēja sastapt klabatas — koka plāksni, ko piekarināja pie vārtiem. Sitot ar to pa divām cietā koka vālitēm, radās tālu dzirdama skaņa, ar ko ipašā ritmā sauca ganus vai strādātājus mājās no lauka.

Koka zvans, ko veido 25 koka zvaniņi, darināts pēc govju kakla zvaniņu — klabekļu parauga.

57.

No pūšamajiem instrumentiem daudz spēlēja ragus un taures. Izplatītākais bija āžrags jeb buka rags, retāk auna rags. Āžragam bija tikai 3—4 skaņu caurumiņi, šaurs melodijas apjoms un dobja skaņa.

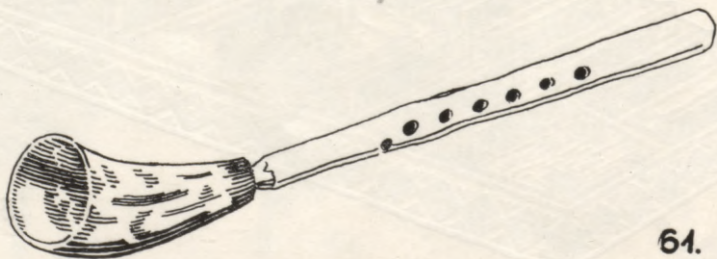

60.

41.

Izplatīts bija arī ganu rags — instruments ar cilindrisku koka (priedes, alkšņa, apses, kārkla u. c.) caurulīti, kurā iedarināti līdz 8 skaņu caurumiņi un galā uzmaukts govju rags izskaņai. Govju ragam bija stipra, mazliet griezīga skaņa, ar to, tāpat kā ar stabuli, spēlēja dziesmu un deju melodijas.

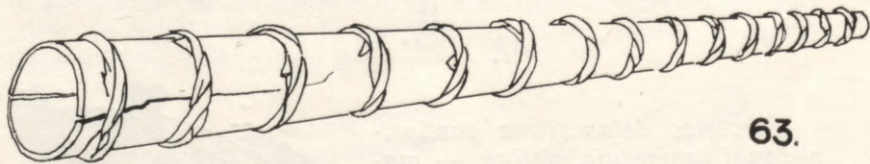
61.

Liela loma latviešu dzīvē bijusi taurei. Taurēja pieguļā, taurēja gani, taurēja medībās, taurēja precinieki, vedēji, panāksnieki. Saglabājušās divējādas taures: tāšu un koka taures. Tāšu taures darināja no bērza tāss vai alksņa mizas, tās vīleniski samaucot un iestiprinot niedras vai koka iemutņus.

62.

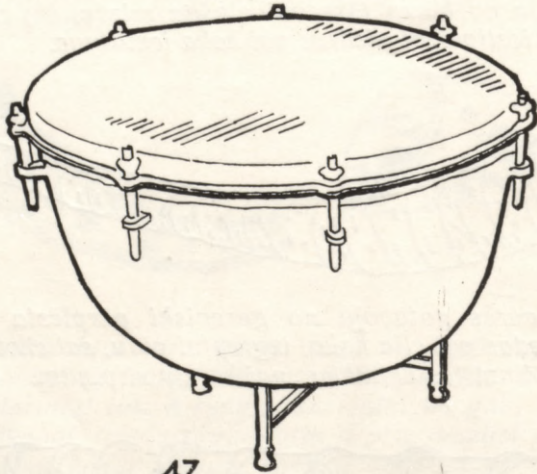
Koka taures gatavoja no gareniski pārplēsta oša, apses, priedes, lazdas vai cita koka, izgrebjot vidu, saliekot abas puses kopā un notinot tās ar lūkiem vai kārkla stīpiņām.

63.

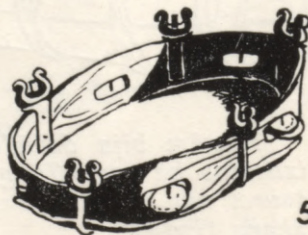
Taurēm bija dažādas formas, tās bija gan taisnas, gan izliektas kā ragi. To garums sniedzās līdz pat 1,5 m. Tā kā taurei nav skaņu caurumiņu, ar to var izpūst tikai dabisko skaņu rindu.

Latviešu tautas dziesmās bieži minētas bungas, kuras kopā ar stabulēm un dūdām spēlētas kāzās, dzirēs. Membrānu bingu paraugs redzams Brīvdabas muzeja ekspozīcijā.

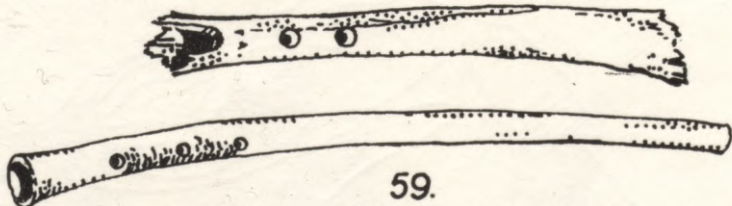
47.

Sievietes dejas ritma pastiprināšanai izmantoja sietiņu — mazas bundziņas. Sietiņš ir parastā sieta veidā darināts instruments, kura vienā pusē uzvilktā āda, bet pašā rāmī visapkārt iestiprināti mazi zvārguliši.

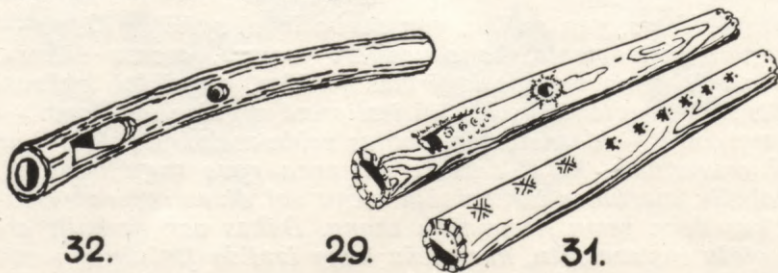
58.

Arheolģiskajos izrakumos iegūtie mūzikas pieminekļi liecina, ka viens no izplatītākajiem instrumentiem 9.—11. gs. bijusi stabule. Atrasto kaula stabuļu fragmenti (ar 3—5 skaņu caurumiņiem) norāda, ka to skaņu apjoms bijis tuvs ganu stabuļu skaņu iespējam.

59.

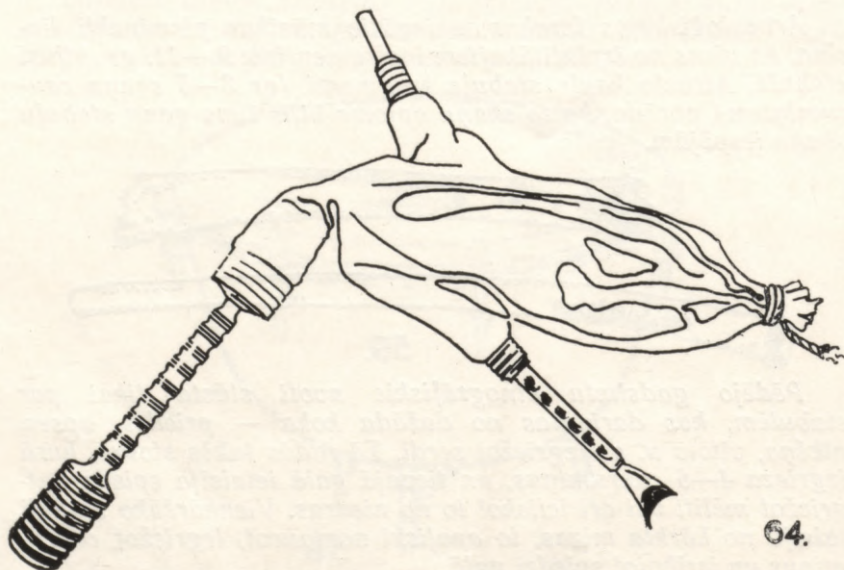
Pēdējo gadsimtu etnogrāfiskie avoti stāsta tikai par stabulēm, kas darinātas no dažāda koka — priedes, apses, alkšņa, vītola u. c., izgriežot serdi. Tā radās tukšs stobrs, kurā izgrieza 4—6 caurumiņus, un tievajā galā ietaisīja spiedzi, atgriežot mēliti vai arī ieliekot to no niedras. Vienkāršāko stabuli taisīja no kārkļa mizas, to apaļiski nomaucot, iegriežot caurumiņus un ierīkojot spiedzi galā.

32.

29.

31.

64.

Kopš 16. gs. gan svētku, gan darba laikā spēlētas dūkas — pūšamais instruments, ko sauca arī «soms», «somu dūkas». Dūkas taisīja no veselas izģērētas jērādas, apgriežot iekšpusi uz āru. Maisa vienā priekšējā iestiprināja gaisa iepūšamo — iemutni, otrā — klarnetes vai obojas veida melodijas stabuli ar 4—7 caurumiem, kurai dažreiz uzmauca govs ragu izskaņai. Pakaļkāju caurumos iestiprināja vienu vai divas resnas stabules, kas deva zemu nemainīgu skaņu. Dūkas var uzskatīt arī par plēšu instrumentu, kur plēšu lomu izpilda jērādiņas soma ar izpūšamo gaisu. Spēlējot, dūku maisu liek padusē un spaida, lai gaisa ieplūstu skanošajās stabulēs.

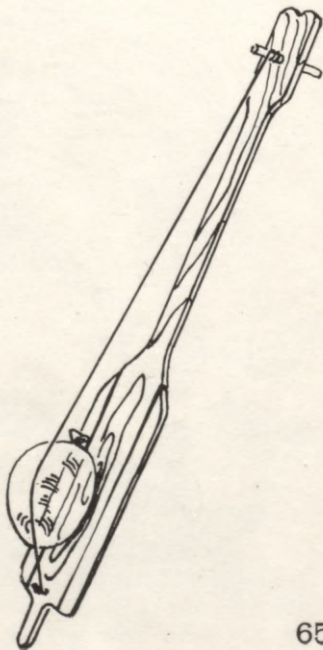
Sen pazīstami ir no māla darinātie bērnu mūzikas instrumenti svīlpavnieki, svīlpes, kuriem parasti ir tikai divi skaņu caurumiņi.

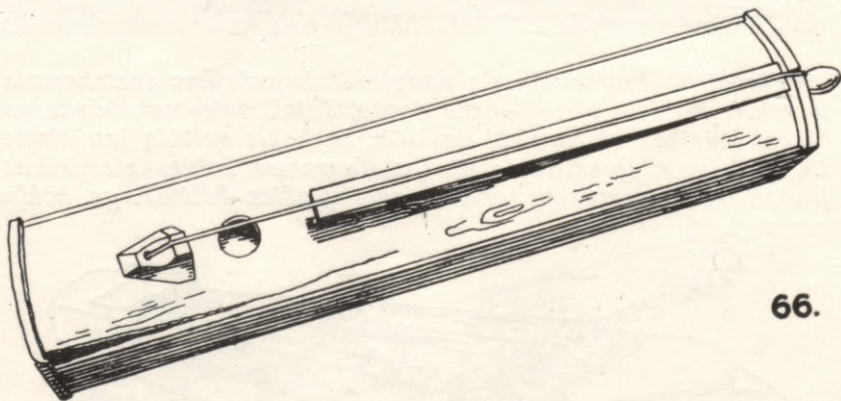
Tomēr visizplatītākie bija dažādie stīgu instrumenti, gan strinkšķināmie, gan ar lociņu spēlējamie. Pie pašiem pirmatnējākiem stīgu instrumentiem pieder spēle jeb spēles, dažkārt saukta arī smuigas. Tās veidotas kā koka loks, kurš savilkts ar vienu stīgu. Skaņas veidošanai stīgu vai nu raustīja, vai vilka pār to ar lociņu, vai pat ar mazu sprungulīti.

Attīstītāks stīgu instruments bija dūda jeb pūšļa vijole. Starp plēsta koka dēlīti un 2—3 stīgām rezonansei iesprauda izžāvētu piepūstu cūkas vai liellopa pūslī. Dūdu spēlēja ar lociņu.

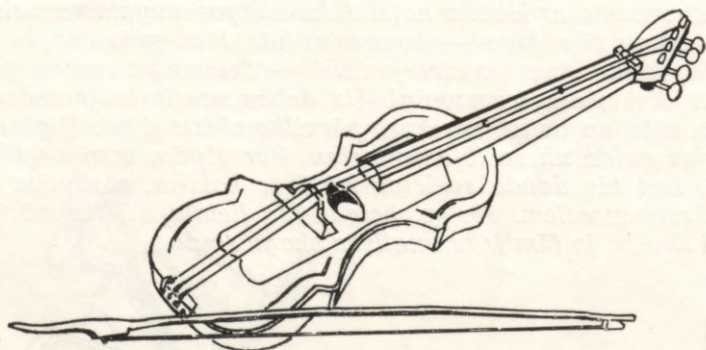

Instrumentis ar daudz noteiktāku skaņas augstuma veidošanas iespēju bija ģīga — iegarena, līdz 1 m gara, no bērza darināta kastīte, ar egles virsējo dēlīti — deku, kuras vienā galā izgriezti divi skaņu caurumiņi. Uz dekas nostiprināja iedaļās sadalītu zobainu listīti, pār kuru pārvilka vienu stīgu. Ģīgu novietoja uz galda un spēlēja ar lociņu. Par ģīgām ir ziņas kopš 17. gs., kad tās daudz spēlētas kopā ar koklēm, stabulēm un citiem instrumentiem. 19. gs. beigās tās lietoja arī kā mācību līdzekli skolās, jo tām ir hromatiska skaņu rinda.

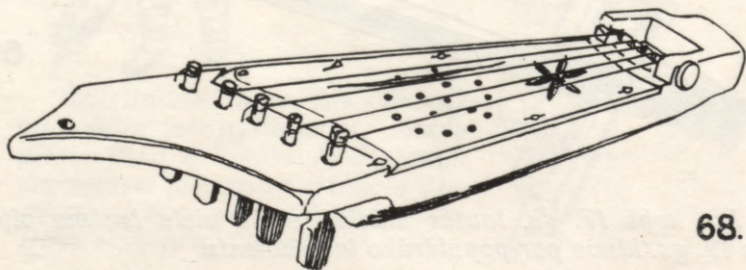
66.

Jau kopš 17. gs. tautas mūzikā plašu vietu ieņēma vijole, kas 19. gs. kļuva par populārāko instrumentu.

67.

Visvairāk tautas dainās apdziedātais mūzikas instruments ir kokle. Koklēja visur — pie darba, dejai, dziesmai, kāzās un bērēs. Mūzikas vēsturnieki uzskata, ka kokle spēlēta jau pirms 13. gadsimta. Rakstītajos avotos Kurzemes kokles pieminētas jau 16. gs., bet muzeja fondos saglabājušies daži 17. gs. kokļu paraugi.

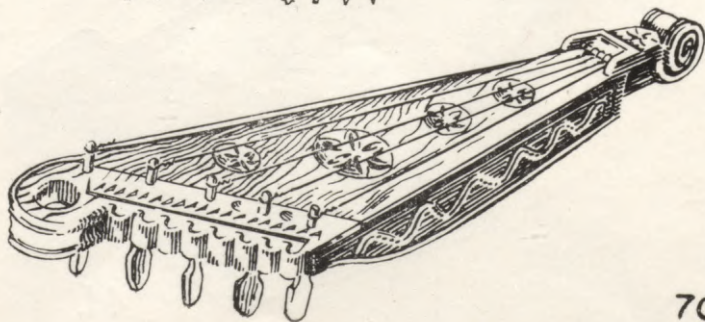
68.

Latgales kokles atšķiras no citu novadu koklēm ar to, ka stīgu tapiņas tām ierīkotas nevis galā, bet vairāk uz vidu, atstājot lielu «spārnu».

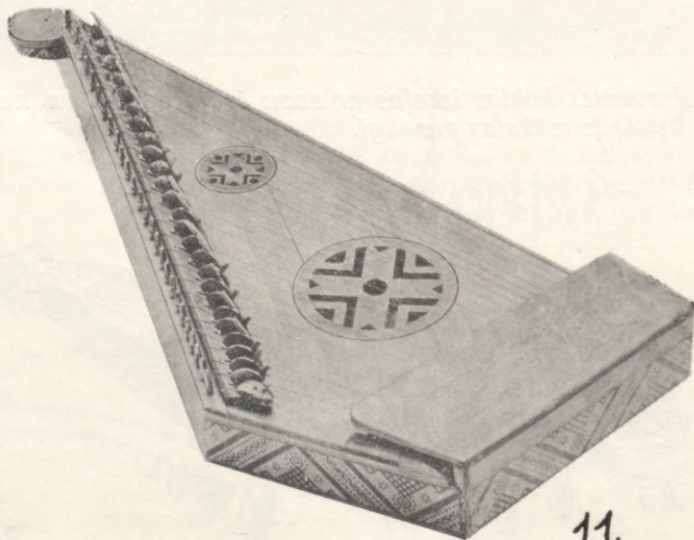

Kurzemes kokles izceļas ar savu ārējo apdari un nereti ir īsti lietišķās mākslas paraugi.

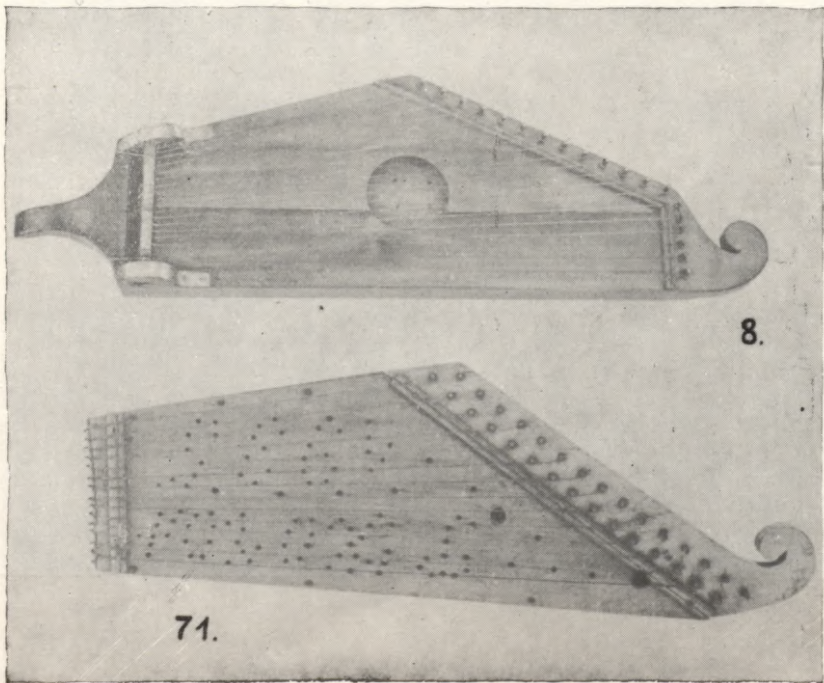
АННО 1771

Šodien tautas mūzikas instrumentu lielākā daļa savā pirmatnējā veidā kļuvusi par reti sastopamiem pagātnes lieciniekiem. Kā koncertinstruments turpina dzīvot tikai kokle, jo tās būvē panākti nopietni uzlabojumi. Radītas soprāna, alta, tenora un basa kokles ar paplašinātu skaņu apjomu (līdz 3,5 oktāvām) un par pustoni augstāk vai zemāk pārskanotajām stīgām, kas ļauj spēlēt visās tonalitātēs. Kokle šodien kļuvusi par latviešu tautas mūzikas simbolu.

Kokles korpusu darināja galvenokārt no liepas koka, taču izmantoja arī bērzu, priedi, egli, alksni, vītolu, osi, pat ozolu. Pēc ārējās formas izveidošanas, rezonanses telpu pārsedza ar plānu dēlīti. Senākajām koklēm ir piecas stīgas, daudz ir arī septiņstīgu kokļu, bet 20. gs. sākumā darinātās ir ar 8—12—15 un vēl vairāk stīgām. Kokles skaņojums parasti ir diatoniskā skaņu rindā.

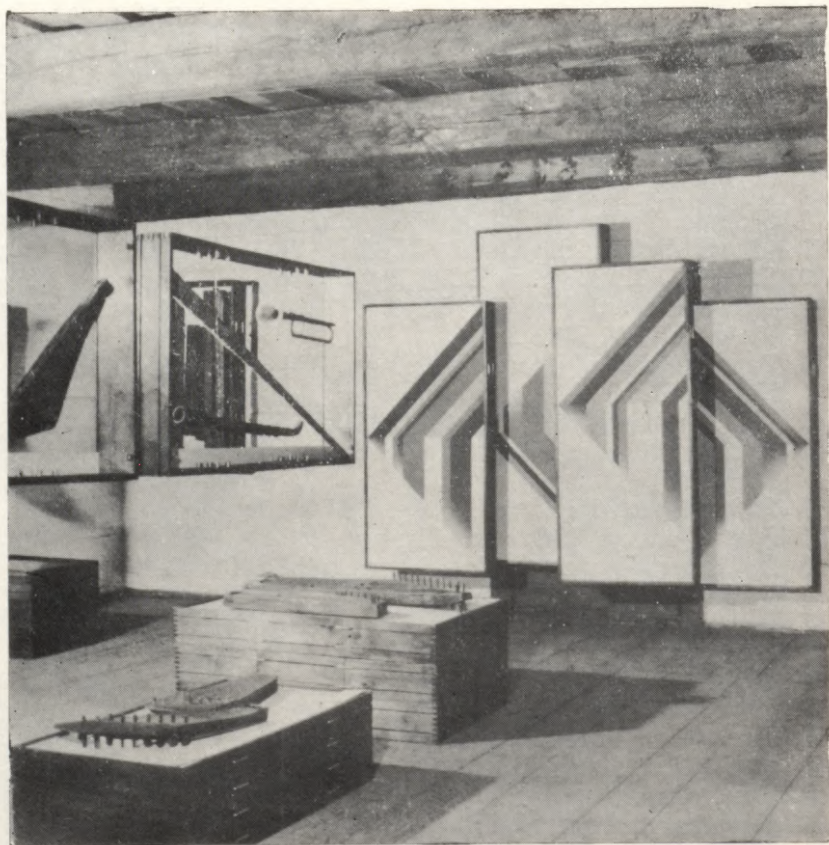

*Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja
mūzikas instrumentu saraksts.*

1. Kokle. Vidzeme, Lejasciems, 19. gs. sāk., BDM 5580
2. Kokle. Kurzeme, Rucava, 19. gs., BDM 260
3. Kokle. Kurzeme, Alsunga, 1925. g., autors Jēkabs Upenieks, BDM 12722
4. Kokle. Kurzeme, Alsunga, 1925. g., autors Antons Upenieks, BDM 12720
5. Kokle. Kurzeme, Alsunga, 1928. g., autors Jānis Poriķis, BDM 15023
6. Kokle. Kurzeme, Alsunga, 1914. g., autors Pēteris Korāts, BDM 3690
7. Kokle. Rīga, 1947. g., autors J. Ķirpis, BDM 15362
8. Kokle. Kurzeme, Alsunga, 1953. g., autors Pēteris Korāts, BDM 4147
9. Kokle. Kurzeme, Alsunga, 1955. g., autors Pēteris Korāts, BDM 4148
10. Kokle. Modelis «Gauja», Rīga, 1957. g., autors Tautas daiļamata meistars Matīss Korāts, BDM 9758
11. Kokle. Rīga, 1960. g., autors Žanis Baumanis, BDM 9146
12. Kokle. Modelis «Salacīte», 1966. g., Valmieras raj., Kauguru c. p., autors Artūrs Salaks, BDM 12472
13. Ģīga. Kurzeme, Dundaga, 20. gs. sāk., BDM 446
14. Ģīga. Vidzeme, BDM 15024
15. Čitara. Augšzeme, Mazzalve, 19. gs. b., BDM 6811
16. Čitara. Vidzeme, 19. gs. b., BDM 6812
17. Čitara. Vidzeme, 19. gs. b., BDM 6813
18. Čitara. Kurzeme, Dundaga, 20. gs. sāk., BDM 446
19. Čitara. Fabrikas ražojums, 20. gs. sāk., BDM 8136

20. Cītara. Vidzeme, Smiltenes pag., 1900. g., BDM 14902
21. Cītara. Vidzeme, Smiltenes pag., 1924. g., autors Aleksandrs Lezdiņš, BDM 15170
22. Cītara. Vidzeme, Dikļu pag., 1920.—1930. g., BDM 14421
- 23.—25. Cītaras. 20. gs. sāk., BDM 12471 un 15354—15355
26. Vijole. Vidzeme, Krimulda, 20. gs. sāk., BDM 9753
27. Vijole. 20. gs. sāk., BDM 15175
28. Stabule. Vidzeme, Valka, 20. gs. sāk., BDM 6522
- 29.—31. Stabules. 20. gs. sāk., BDM 7895—7897
32. Stabule. 20. gs. vidus, BDM 7899
- 33.—39. Stabules. Latgale, Viļaka, 1930. g., autors Roberts Plāters, BDM 7431₁₋₇
40. Taure, koka. Kurzeme, Alsunga, 1914. g., autors Pēteris Korāts, BDM 3691
41. Āžrags, Kurzeme, Gudenieki, 19. gs., BDM 7894
42. Āžrags. Kurzeme, Alsunga, 1949. g., autors Pēteris Korāts, BDM 7906
43. Dūkas, somas. Kurzeme, 19. gs., BDM 754
44. Dūkas, somas. Kurzeme, Alsunga, 19. gs. b., BDM 3754
45. Puškaitis. Kurzeme, Nīca, 20. gs. sāk., BDM 278
46. Tridekšnis. Kurzeme, Apriķi, 1850. g., BDM 7904
47. Bungas. Vidzeme, Alūksne, 17. gs., BDM 41
48. Bungas. Vidzeme, Līgatne, 20. gs. sāk., BDM 11556
- 44.—45. Šķīvji. 20. gs. sāk., BDM 6560₁₋₂
46. Ermoņikas. Vācija, 19. gs. vidus, BDM 8204
47. Ermoņikas. Vācija, 20. gs. sāk., BDM 6253
48. Ermoņikas. 20. gs. sāk., BDM 12724
49. Ermoņikas. 20. gs. sāk., BDM 12723
50. Ērģeles. Zemgale, Rundāle, 1860-tie gadi, BDM 24
- 51.—52. Ērģeles. BDM 1273 un BDM 1929

[0,30]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

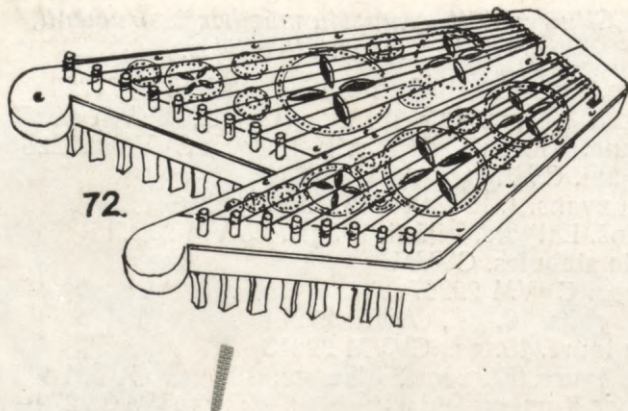

0302018363

*Citu republikas muzeju mūzikas instrumentu
kas izmantoti attēlos.*

53. Eglīte. Kurzeme, Jūrkalne, 19. gs., CVVM 171729
54. Puškaitis. Kurzeme, Alsunga, 19. gs., CVVM 22277
55. Čagana. Vidzeme, Druviena, 18. gs., CVVM 22228
56. Vargani. CVVM
57. Koka zvans. I. Priedītes īpašums
58. Sietiņš. Latgale, Viļāni, 19. gs., CVVM 27271
59. Kaula stabules. CVVM
60. Āžrags. CVVM 22267
61. Ganu rags. 19. gs., CVVM 27274
62. Tašu taure. 19. gs., CVVM 22218
63. Koka taure. Kurzeme, Alsunga, 19. gs., CVVM 22221
64. Dūkas. Kurzeme, Alsunga, 19. gs., CVVM 27270
65. Dūda. Kurzeme, Ventspils apr., 18. gs., VVM 4261
66. Ģīga. Vidzeme. 19. gs. CM 5750-E
67. Vijole. Kurzeme, Rucava, 17. gs., V. Magoņa īpašums
68. Kokle. Latgale, 19. gs., JKNM 3328-E-17
69. Kokle. Latgale, Preiļi, 19. gs., CVVM 22192
70. Kokle. Zemgale, Cīrava, CVVM 22242
71. Kokle. Kurzeme, LM 14293
72. Dubultkokle. Kurzeme, Alsunga, 20. gs., CVVM 222

- CVVM — LPSR Vēstures muzejs
VVM — Ventspils Vēstures un jūras zvejniecības muzejs
CM — Cēsu Vēstures un mākslas muzejs
JKNM — Jēkabpils Mākslas un novadpētniecības muzejs
LM — Liepājas Vēstures un mākslas muzejs

Латышские народные музыкальные инструменты
 Проспект
 Составитель Приедите И.
 Рига, Латвийский этнографический музей

1978
 Latviešu tautas mūzikas instrumenti
 Prospekts
 Sastādītāja I. Priedite
 Mākslinieki A. Upiitis, M. Taurite
 Par izdevumu atbild A. Nesterova

Foto: E. Vēveris
 Vāku zīmējusi (pēc B. Burača foto) un iekārtojusi M. Taurite

Ņodota saikša -ai 31. 01. 78. Parakstīta iespiešanai 17. 07. 78. Formāts 60×90 1/24. Krīta papīrs 120 gr/m². Literatūras garnitūra. Augstspiedes tehnikā, 0,75 uzsk. iespiedl. 0,69 izdevn. 1. Metiens 40 000 eks. Pasūt. Nr. 603-n. Cena 50 kap. ~~Latvian~~ Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, Rīga, 226065, Ļeņina ielā 440. Iespicista Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts izdevniecību, poligrafiijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011, Rīgā, Blaumaņa ielā 28/40.